

УДК 33.012.61-022.51:[658.14:005.52]

ШУМІКІН С.О., к.т.н.,

РАЄНКО С.О.

м. Запоріжжя

МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ МАЛОГО ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Світовий досвід і практика господарювання показують, що найбільш динамічним елементом структури народного господарювання є малий бізнес. У статті розглянуті методи діагностики фінансового стану малого підприємства.

Ключові слова: мале підприємство, малий бізнес, фінансовий стан, діагностика, фінансова стійкість, платоспроможність.

Аннотация. Мировой опыт и практика хозяйствования показывают, что наиболее динамичным элементом структуры народного хозяйства является малый бизнес. В статье рассмотрены методы диагностики финансового состояния малого предприятия.

Ключевые слова: малое предприятие, малый бизнес, финансовое состояние, диагностика, финансовая устойчивость, платежеспособность.

Abstract. International experience and practice of management demonstrate that the most dynamic element of the structure of the national economy is small business. The article describes the diagnostic methods financial condition of small businesses.

Key words: small business, small business, financial condition, diagnosis, financial stability, solvency.

Постановка проблеми. В наш час особливо актуальною постає проблема розвитку й ефективної діяльності на ринку України малих підприємств, які вважаються однією з головних рушійних сил економічного розвитку країни, дієвим джерелом подолання диспропорцій на вузьких сегментах ринку, активізування інноваційної діяльності, розвитку конкуренції, створення нових робочих місць. Для національної економіки функціонування малих підприємств є важ-

ливим фактором підвищення її гнучкості. За рівнем розвитку малого бізнесу фахівці судять про здатність країни пристосовуватися до мінливої економічної ситуації.

У зв'язку з цим виникає необхідність науково обґрунтованого підходу до управління розвитком малих підприємств із урахуванням особливостей української економіки та динамічності зовнішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень. Наука та практика управління малими підприємствами ґрунтується на багатому досвіді вивчення тенденцій розвитку малого бізнесу в усьому світі. Вагомий внесок у теорію тематики дослідження внесли відомі вчені П. Друкер, А. Сміт, Д. Рікардо, Ж.-Б. Сей, Й. Тюнен, Г. Мангольдт, Ф. Найт, Й. Шумпетер, Л. Мізес, І. Кірцнер, Ф. Хайєк, М. Вебер, В. Зомбарт, А. Блінов, А. Бусигін, В. Видяпіна, В. Горфінкель, В. Єфремов, О. Крутік, М. Лапусту, В. Лунєв, А. Муравйова, В. Рубе, О. Сидорович, А. Шулуєв, О. Шуткін та ін. Науково-теоретичне обґрунтування сутності й об'єктивної необхідності розвитку малого бізнесу розроблено також у працях українських учених: Г. Козаченко, І. Маркіної, О. Виноградової, С. Ніколенко, І. Брітченка, М. Макарової, О. Березіна, З. Варналій, А. Виноградської, В. Висящева, А. Кисельова, Н. Кожевина, Г. Білоусова, І. Лепешинського, С. Покропівного, В. Сизоненко, С. Реверчука, А. Щура та інших.

Однак, незважаючи на існуючі теоретичні розробки щодо управління діяльністю малих підприємств, залишається ряд невирішених проблем. Зокрема, недостатньо уваги приділено діагностики фінансового стану малого підприємства, а окремі розробки їх оцінки є фрагментарними та дискусійними.

Метою статті є удосконалення методів діагностики фінансового стану малого підприємства.

Виклад основного матеріалу. Впродовж останніх кількох років у Західній Європі, США і Японії великого значення набув дрібний бізнес, де він поданий сукупністю малих і середніх підприємств. Основна їхня маса – це дрібні підприємства, у яких працюють не більше ніж 20 чоловік. Малі підприємства забезпечують 2/3 приросту нових робочих місць, що дало змогу значно скоротити безробіття в цих країнах. На сьогодні на частку малих фірм, які є дуже важливою і постійно зростаючою частиною британської економіки, припадає 25 % від усієї робочої сили. Визнаним європейським лідером у цій сфері є Італія – з майже 800 тис. промислових підприємств країни 99 % становлять малі та середні. У Німеччині та Нідерландах малий та середній бізнес забезпечує близько 40 % експорту, Італії – 25–30 %, Франції – 20–25 %, Японії – 10–15 %. Проте необхідно зазначити, що в Японії участь малого і середнього бізнесу в експортних операціях є у 4 рази меншою від їх вкладу у валовий випуск продукції в обробній промисловості, а у Великобританії та Франції – у 2 рази. Тільки той факт, що у 2004 р. продаж продукції великих конгломератів у Франції скоротився на 2,4 %, а середніх і малих підприємств – збільшився на 2,6 %, свідчить про ефективність останніх. В Японії частка малих підприємств, які виконують урядові замовлення, становить 45 %, а у замовленнях громадських організацій країни – 32 %. На частку малих і середніх підприємств в Японії припадає близько 55 % реалізованої промислової продукції, близько 60 % – оптової торгівлі

і більш як 80 % – роздрібною. В обробній промисловості з 6,5 млн. підприємств 99 % становлять малі. Вони переважають також у будівництві, у сфері послуг, становлять 99 % усіх фірм у роздрібній торгівлі. На малих і середніх підприємствах зайнято 39,5 млн. чол., або 80,6 % усієї робочої сили Японії. У Республіці Корея протягом 1990-х років щороку реєструвалося близько 5,5 тис. нових середніх та малих підприємств [1]. За останніми даними частка малого й середнього підприємництва у ВВП країн з розвинутою ринковою економікою становить: Великобританії – 50–54%, Німеччини – 50–53 %, Італії – 57–60 %, Франції – 55–62 %, США – 50–52 %, Японії – 52–55 % [2]. Загалом же за останнє десятиріччя частка малого бізнесу зросла з 9 % до 62 %. Отже, підсумовуючи розглянуту тенденцію, можна стверджувати, що в економічно розвинених країнах мале підприємництво відіграє значну роль у створенні ВВП.

Успішне функціонування малого бізнесу в Україні створює сприятливі умови для оздоровлення економіки. Малі підприємства є передумовою сталого економічного зростання, створення нових робочих місць та зміцнення економіки регіонів. Малий бізнес – це самостійна, систематична господарська діяльність малих підприємств будь-якої форми власності та громадян-підприємців (фізичних осіб), яка проводиться на власний ризик з метою отримання прибутку. Згідно Господарського кодексу України основним критерієм віднесення підприємств до малих є чисельність працюючих і обсяг валового доходу від реалізації продукції. Становлення малого бізнесу України проходило (і зараз проходить) в динамічних, часто змінюваних умовах. З перших років здійснення економічної реформи в Україні, попри об'єктивні труднощі перехідного періоду, відбувається швидке зростання недержавного сектору економіки, яке супроводжувалось зростанням кількості суб'єктів малого бізнесу.

За даними офіційної статистики, у сфері малого підприємництва в Україні за підсумками 2011 р. було зареєстровано 341,7 тис. підприємств. Малими підприємствами України у 2011 р. було реалізовано продукції (робіт, послуг) на суму 523638,2 млн. грн. Частка малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції, робіт та послуг знизилася до 13,1 % у 2011 р. у порівнянні з 14,2 % у 2010 р. Головне управління статистики інформує, що у 2011 р. середньорічна кількість працівників, зайнятих на підприємствах малого бізнесу, склала 2070,8 тис. осіб.

Традиційною сферою діяльності малих підприємств є оптова та роздрібна торгівля, громадське харчування, будівництво, виробництво товарів народного споживання, різні види обслуговування, зокрема побутового, де яскраво простежуються гнучкість малого бізнесу та інші його переваги над великим. Підприємства малого бізнесу в основному зосереджені у сфері торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку –

95,2% підприємств; у сфері операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям – 96,5%; у сфері промисловості – 86,5%; у сфері будівництва – 95,8%. За підсумками 2011 р. в Україні на 10 тис. осіб наявного населення припадало 70 малих підприємств.

Найбільш прибутковими видами малого бізнесу в 2011 р. були: приватні аудитори – 16,5%; мануальні терапевти – 15,3%; спеціалізовані клініки – 15%; бухгалтерські послуги – 14,9%; приватні стоматологи – 14,7%; податкові розрахунки – 14,7%; стоматолог-ортодонт – 14,4%; адвокатські контори – 13,4%; дрібне кредитування – 13,3%; приватні управлінці – 12,2%; буріння нафтових і газових свердловин – 12%; окулісти, фахівці з підбору окулярів – 11,5%; здача в оренду нежитлових приміщень – 11,3%; оцінка нерухомості – 11,3%; здача в оренду міні-складів і камер схову – 11%; страхові агентства – 11%; кредитні посередники – 10,7%. Таким чином, найбільш прибутковим видом підприємницької діяльності є діяльність у сферах, безпосередньо пов’язаних із забезпеченням комфортних умов життєдіяльності людини, задоволенням його первинних потреб у медикаментах, їжі, житло.

Малий бізнес є найбільш цікавим і перспективним у плані отримання прибутку. Тому, діагностика фінансового стану малого підприємства є необхідною складовою для подальшого розвитку малого бізнесу в Україні.

Діагностика фінансового стану малого підприємства являє собою систему цільового фінансового аналізу, спрямованого на виявлення параметрів розвитку малого підприємства, що генерують погрозу його банкрутства в майбутньому періоді

Діагностика фінансового стану малого підприємства містить у собі два основні етапи: експрес-діагностику та фундаментальну діагностику. Відповідно до визначення експрес-діагностика фінансового стану малого підприємства – етап діагностичного циклу,

що забезпечує по “слабких сигналах” виявлення порушень пропорцій у фазах циклу кругообігу капіталу на малому підприємстві.

Перший етап процесу експрес – діагностики – моніторинг зовнішнього і внутрішнього середовища з метою виявлення ранніх “слабких сигналів”, що попереджують про зародження негативних тенденцій порушення пропорцій у фазах циклу кругообігу капіталу на малому підприємстві. На цьому етапі важливим моментом є кількісний вимір “слабких сигналів”, які повинен здійснюватися на різних фазах кругообігу капіталу на малому підприємстві. Крім того необхідно відслідковувати динаміку і оперативно фіксувати найменші зміни в “слабких” сигналах, які повинні кількісно відображатися у показниках фінансового стану малого підприємства. До переліку основних “слабких сигналів”, що можуть на ранній стадії зародження фінансової кризи на малому підприємстві сигналізувати про порушення пропорцій у фазах циклу кругообігу капіталу, відносять: наявність і зростання кредиторської заборгованості, кредитів і позик в т. ч. прострочених; наявність і зростання дебіторської заборгованості, в т. ч. простроченої; наявність і зростання збитків; зниження обсягу нерозподіленого прибутку; зниження вартості основних засобів; наявність і зростання виробничих запасів, незавершеного виробництва, незавершеного будівництва і т. ін. При відсутності кризових явищ процес діагностики закінчується, а при їх наявності – продовжується, переходячи в другу стадію – фундаментальне дослідження фінансового стану малого підприємства.

На етапі фундаментальної діагностики оцінюється розмір порушення пропорцій у фазах циклу кругообігу капіталу на малому підприємстві, які підлягають детальному дослідженню; виявляються причини порушення пропорцій у фазах циклу кругообігу капіталу на малому підприємстві, динаміка зміни їх впливу

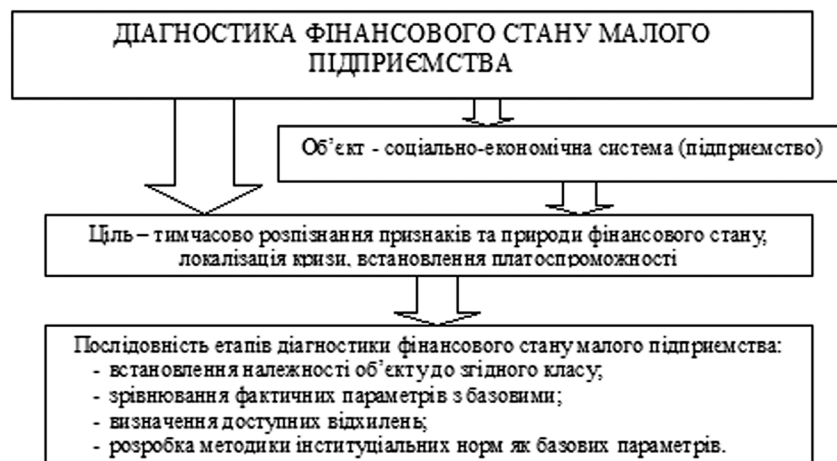

Рис. 1. Діагностика фінансового стану малого підприємства як елемент системи управління

Рис. 2. Об'єкти діагностики фінансового стану малого підприємства

Рис. 3. Інструментарій діагностики фінансового стану малого підприємства

на перебіг фінансової кризи, розробляються заходи фінансової стабілізації малого підприємства.

Проблема специфічних властивостей економічного діагностики фінансового стану малого підприємства, що виявляються в управлінні підприємством і не реалізованих, залишається актуальною і включає:

- вивчення нових якостей об'єкта управління в результаті розвитку соціально-економічної системи;
- виявлення причинно-наслідкових зв'язків у розвитку об'єкта і суб'єкта управління;
- визначення границь експертного знання керівника і використовуваних експертних систем у діагностуванні фінансового стану малого підприємства, його попередженні і виході з нього;
- діагностика за зміною станів ситуації в умовах високої ентропії ринкового макросередовища малих підприємств, що істотно знижує керуваність і ступінь інформаційного контролю й імовірність прогнозування;
- необхідність підвищення ефективності прогностичних функцій діагностики фінансового стану малого підприємства.

Різне підвищення рівня складності функціонуючих соціально-економічних систем відбивається на вимогах до якості й ефективності їхнього управління. Це волає концептуальне переосмислення деяких напрямків і задач діагностики фінансового стану малого підприємства.

Поряд з цим потрібно відоме узагальнення теорії діагностики фінансового стану малого підприємства, щоб синтезувати різноманітні підходи до діагнозу

фінансово-економічного, його організаційної будівлі і системи управління.

Припустимо, що діагностика проведена, знайдені "більш"ові крапки" бізнесу, проведений комплекс заходів для поліпшення стану малого підприємства і, здавалося б, ціль досягнута. Але заспокоюватися рано. Щонайменше, раз у році підприємство повинне контролюватися за всіма показниками, а щомісяця – тільки частина з них, що є найбільш важливими з погляду наступного можливого погіршення стану.

У діагностики фінансового стану малого підприємства існують два основних об'єкти аналізу: результати діяльності малого підприємства за період і його стан на сучасний момент часів і основні бізнес – процеси.

Таким чином, формуємо перше положення діагностики фінансового стану малого підприємства, що визначає дві сфери додатку (рис. 2).

Аналіз вітчизняних і закордонних літературних джерел дає змогу виокремити такі методи діагностики фінансового стану малого підприємства: коефіцієнтний; інтегральний; рівноважний.

Найопрацьованіший – широко застосовуваний у світовій практиці коефіцієнтний метод. Він базується на розрахунку системи коефіцієнтів, що відображають різні аспекти діяльності підприємства і враховують чинники внутрішнього й зовнішнього впливу на фінансовий стан малого підприємства. Цей метод має безліч модифікацій, які з урахуванням світового досвіду і з позицій обліку аспектів діяльності підприємства можна, використовуючи мінімальну кількість коефіцієнтів, систематизувати в такий спосіб (рис. 4).

ЕЛЕМЕНТИ ДІАГНОСТИКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ МАЛОГО ПІДПРИЄМСТВА	
<p>Майновий стан – величина і стан майна підприємства</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Сума господарських коштів підприємства; – Частка активної частини основних коштів; – Коефіцієнти зношення вибуття, відновлення основних фондів
<p>Ліквідність – здатність підприємства продати активи з метою отримання коштів за для оплати своїх зобов’язань</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Коефіцієнт загальної ліквідності – Коефіцієнт термінової ліквідності – Коефіцієнт абсолютної ліквідності
<p>Платоспроможність – здатність підприємства своєчасно та повністю виконувати свої зобов’язання за всіма операціями грошового характеру на певний час</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Коефіцієнт власності – Коефіцієнт платоспроможності – Коефіцієнт фінансової залежності
<p>Прибутковість – наскільки ефективно використовувались ресурси, що забезпечують отримання конкретного доходу</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Прибутковість активів – Прибутковість власного капіталу – Коефіцієнт валової маржі – Прибутковість інвестицій
<p>Рентабельність – наскільки прибуткова діяльність підприємства</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Коефіцієнт рентабельності активів – Коефіцієнт рентабельності реалізації – Рентабельність власного капіталу
<p>Ділова активність – здатність підприємства ефективно використовувати свої ресурси</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Коефіцієнт оборотності активів – Коефіцієнти оборотності дебіторської, кредиторської заборгованості – Коефіцієнт оборотності матеріально-виробничих запасів
<p>Фінансова стійкість – фінансові можливості підприємства щодо підтримання платоспроможності підприємства у перспективі на необхідному рівні</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Коефіцієнт автономії (незалежності) – Коефіцієнт довгострокового запозичення коштів – Коефіцієнт концентрації позикового капіталу

Рис. 4. Склад і зміст елементів коефіцієнтного методу діагностики фінансового стану малого підприємства

При діагностики фінансового стану малого підприємства таким методом використовують або всю сукупну діяльність підприємства, або їхню визначену групу, розширюючи притому склад коефіцієнтів. При цьому зростає трудоміскість такого методу, складнішим стає процес формування висновків про фінансовий стан малого підприємства. Істотним недоліком цього методу є відсутність нормативних значень більшості використовуваних коефіцієнтів, а також та обставина, що зміни величин коефіцієнтів у динаміці не можуть бути інтерпретовані належним чином, оскільки і чисельник, і знаменник будь-якого коефіцієнту змінюються в часі.

У реальному житті досить часто виникають ситуації, коли фінансовий стан малого підприємства необхідно виміряти якимось одним сукупним (інтегральним) показником. Методика інтегральної оцінки

фінансового стану малого підприємства передбачає розрахунок інтегрального показника на базі узагальнювальних показників за рівнем платоспроможності, фінансової незалежності, якості активів (рис. 5).

До переваг цього методу варто віднести можливість доповнення будь-якої кількості аналітичних напрямків і коефіцієнтів оцінки фінансового стану малого підприємства в разі потреби в їхньому включенні в інтегральний показник. Водночас цьому методу притаманна “неузгодженість” понять “ліквідність” і “платоспроможність”, а позаяк він базується на розрахунку коефіцієнтів, то він також трудомісткий і має всі недоліки коефіцієнтного методу.

Рівноважний метод базується на понятті ліквідності й діагностиці фінансового стану малого підприємства з позицій досягнення рівноваги між ліквідними потоками у сфері господарсько-інвестиційної і фінансової

діяльності підприємства. Перша виступає як зона створення коштів, а друга як зона споживання коштів. Формовані й споживані в них ліквідні грошові потоки мають назву результату господарської діяльності (РГД) і результату фінансової діяльності (РФД) відповідно. Рівність між цими результатами, за однакової їхньої величини і протилежного знаку (РГД – позитивне, РФД – негативне), створює ситуацію ідеальної фінансової рівноваги підприємства, коли сукупний результат господарської та фінансової діяльності ($РФГД=РГД+РФД$), дорівнює "0". Таку ситуацію можна графічно зобразити в такий спосіб (рис. 6).

Межі зони безпеки визначаються величиною РГД і РФД, обмірюваних у відсотках стосовно доданої вартості як найважливішого показника, що впливає на

ефективність функціонування малого підприємства, й істотно впливають на його фінансовий стан.

Рівноважний метод діагностики фінансового стану підприємства апробований світовим досвідом. Його практична реалізація дала змогу встановити 9 типових ситуацій фінансового стану підприємства і розробити відповідні рекомендації загального характеру для досягнення фінансової рівноваги у разі відхилення підприємства від лінії рівноваги чи зони безпеки, що варто вважати дуже цінним у цьому методі. Однак і такий метод, незважаючи на всі його переваги (зручність, простота, наочність, науковість), не дає можливості врахувати стан підприємства в конкурентному, діловому, кредитному і ринковому середовищі.

Рис. 5. Система показників інтегрального методу діагностики фінансового стану малого підприємства

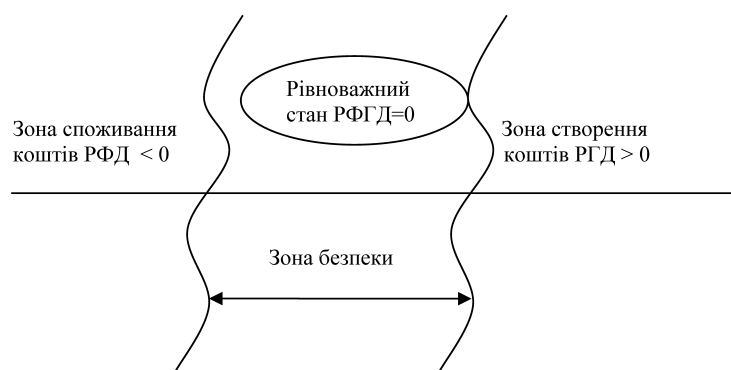

Рис. 6. Оцінка фінансового стану малого підприємства рівноважним методом

Таким чином, систематизація методів діагностики фінансового стану малого підприємства дає змогу встановити переваги й недоліки наявних методів, необхідність їхнього удосконалення з позицій поєднання позитивних сторін кожного методу й зручності їхньої практичної реалізації для управління фінансовим станом малого підприємства у потрібному напрямку.

Стійкий фінансовий стан малого підприємства формується в процесі всієї його виробничо-господарської діяльності. Тому діагностику фінансового стану можна об'єктивно здійснити не через один, навіть найважливіший, показник, а тільки за допомогою комплексу, системи показників, що детально і всебічно характеризують господарський стан малого підприємства.

Показники діагностики фінансового стану малого підприємства мають бути такими, щоб усі ті, хто пов'язаний із підприємством економічними відносинами, могли одержати відповідь на запитання, наскільки надійне підприємство як партнер у фінансовому відношенні, а отже, прийняти рішення про економічну доцільність продовження своїх відносин з підприємством або встановлення таких відносин. У кожного з партнерів підприємства – власників, банків, податкових адміністрацій – свій критерій економічної доцільності. Тому й показники діагностики фінансового

стану мають бути такими, щоб кожний партнер зміг зробити вибір, виходячи з власних інтересів.

Висновки. Діагностика фінансового стану малого підприємства визначає результати його оцінки й стійкості функціонування (фінансового "здоров'я"), передбачає виявлення причин порушення пропорцій у фазах циклу кругообігу капіталу на підприємстві, динаміки зміни їх впливу на перебіг фінансової "хвороби" підприємства.

Розуміння фінансового стану малого підприємства та його своєчасна діагностика забезпечать всебічне вивчення і представлення діяльності малого підприємства, що в подальшому дозволить виявляти нові тенденції в його роботі, що потребують внесення змін в оперативне управління його фінансовою і господарською діяльністю, а також буде спрямоване на покращення його ефективності, конкурентоспроможності та прибутковості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рибчак В.І. Світовий досвід державного регулювання підприємств малого бізнесу / В.І. Рибчак // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2006. – Вип. 16.1. – С. 235-238.
2. Чубарева Л.І. Малий бізнес: теорія, механізми підтримки становлення та розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. – Донецьк. – 2008. – 20 с.